קיצור שלחן ערוך — הלכות תענית צבור

מִצְוַת עֲשֵׂה מִדִּבְרֵי הַנְּבִיאִים לְהִתְעַנּוֹת בַּיָּמִים שֶׁאֵרְעוּ צָרוֹת לַאֲבוֹתֵינוּ. וְתַכְלִית הַתַּעֲנִית הִיא, כְּדֵי לְעוֹרֵר אֶת הַלְּבָבוֹת לְפַקֵּחַ עַל דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, וּתְהִי זֹאת זִכָּרוֹן לְמַעֲשֵׂינוּ הָרָעִים, וּמַעֲשֵׂי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁהָיוּ כְּמַעֲשֵׂינוּ עַתָּה, עַד שֶׁגָּרַם לָהֶם וְלָנוּ אוֹתָן הַצָּרוֹת. וּבְזִכְרוֹן הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, נָשׁוּב לְהֵיטִיב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְהִתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם וְאֶת אֲבוֹתָם. וְלָכֵן חַיָּב כָּל אִישׁ לָשׂוּם אֶל לִבּוֹ בְּאוֹתָן הַיָּמִים וּלְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו וְלָשׁוּב מֵהֶן, כִּי אֵין הָעִקָּר בְּתַעֲנִית, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַנְשֵׁי נִינְוֵה, וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וַיַּרְא אֶת שַׂקָּם וְאֶת תַּעֲנִיתָם לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה. וְאֵין הַתַּעֲנִית אֶלָּא הֲכָנָה לִתְשׁוּבָה. לָכֵן אוֹתָן אֲנָשִׁים שֶׁכְּשֶׁמִּתְעַנִּים הוֹלְכִים בְּטִיּוּל וּמְבַלִּים אֶת הַיּוֹם בְּדִבָּרִים בְּטֵלִים, תָּפְסוּ אֶת הַטָּפֵל וְהִנִּיחוּ אֶת הָעִקָּר.

וְאֵלּוּ הֵן הַיָּמִים: א. שִׁלשָׁה בְּתִשְׁרִי בּוֹ נֶהֱרַג גְּדַלְיָה בֶּן אֲחִיקָם. שֶׁלְּאַחַר שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הִשְׁאִירוּ נְבוּכַדְנֶצַּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וַיְשִׂימֵהוּ לְרֹאשׁ עַל יִשְׂרָאֵל. וְעַל יְדֵי שֶׁנֶּהֱרַג, גָּלוּ כֻּלָּן וְנֶהֶרְגוּ מֵהֶם לַאֲלָפִים, וְנִכְבְּתָה גַּחֶלֶת יִשְׂרָאֵל הַנִּשְׁאֶרֶת.

ב. עֲשָׂרָה בְּטֵבֵת, סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל, נְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע עַל יְרוּשָׁלַיִם וְהֵבִיאָהּ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק, וּמִזֶּה נִמְשַׁךְ הַחֻרְבָּן.

ג. שִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז, בּוֹ אֵרְעוּ חָמֵשׁ צָרוֹת, נִשְׁתַּבְּרוּ הַלּוּחוֹת כְּשֶׁיָּרַד מֹשֶׁה מִן הָהָר כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּתּוֹרָה, וְזֶה הָיָה בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז. וְנִתְבַּטֵּל קָרְבַּן הַתָּמִיד. וְהָבְקְעָה הָעִיר בְּחָרְבַּן בַּיִת שֵׁנִי. אַע"ג דִּבְחָרְבָּן הָרִאשׁוֹן הָבְקְעָה בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ, דִּכְתִיב (ירמיהו נ"ב:ו'), בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בָּעִיר וְגוֹ' וַתִּבָּקַע הָעִיר וְגוֹ'. אֲבָל בַּחֻרְבָּן הַשֵּׁנִי, בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בּוֹ הָבְקְעָה הָעִיר. וְחָרְבַן בַּיִת שֵׁנִי חֲמִירָא לָן. (וְעוֹד אִיתָא בַּיְרוּשַׁלְמִי, דְּגַם בָּרִאשׁוֹן הָיָה בְּשִׁבְעָה עָשָׂר אֶלָּא שֶׁמִּפְּנֵי הַצָּרוֹת, טָעוּ בַּחֶשְׁבּוֹן). וְשָׂרַף אַפּוֹסְטוֹמוֹס הָרָשָׁע אֶת הַתּוֹרָה, וְהָעָמַד צֶלֶם בַּהֵיכָל עַל יְדֵי רִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל, וְזֶה גָּרַם חֻרְבָּנוֹ וְגָלְיוֹתֵינוּ.

ד. וְתִשְׁעָה בְּאָב, בּוֹ בַּיּוֹם נִגְזַר עַל אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבַּמִּדְבָּר שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כִּי אָז חָזְרוּ הַמְרַגְּלִים, וּבָכוּ יִשְׂרָאֵל בְּכִיָּה שֶׁל חִנָּם, וְנִקְבַּע לִבְכִיָּה לְדוֹרוֹת. וּבוֹ בַּיּוֹם הָיָה הַחֻרְבָּן הַגָּדוֹל שֶׁנֶּחְרַב בּוֹ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָרִאשׁוֹן וְגַם הַשֵּׁנִי, וְנִלְכְּדָה הָעִיר בֵּיתָר, שֶׁהָיְתָה עִיר גְּדוֹלָה, וְהָיוּ בָהּ אֲלָפִים וּרְבָבוֹת מִיִּשְׂרָאֵל. וּבוֹ בַּיּוֹם חָרַשׁ טוּרְנוּסְרוּפוּס אֶת הַהֵיכָל וְאֶת סְבִיבָיו, וְנִתְקַיֵּם הַפָּסוּק צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ. (וְעוֹד יֵשׁ תַּעֲנִית צִבּוּר, תַּעֲנִית אֶסְתֵּר, לְקַמָּן סִימָן קמ"א סָעִיף ב').

אִם חָלוּ תַּעֲנִיּוֹת אֵלּוּ בַּשַּׁבָּת, דּוֹחִין אוֹתָן לְאַחַר הַשַּׁבָּת. אֲבָל אִם חָל עֲשָׂרָה בְּטֵבֵת בְּעֶרֶב שַׁבָּת, מִתְעַנִּין וּמַשְׁלִימִין.

חָתָן שֶׁחָלָה אַחַת מִד' תַּעֲנִיּוֹת אֵלּוּ בְּתוֹךְ שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה שֶׁלּוֹ, אַף עַל גַּב שֶׁאֵלּוּ הַיָּמִים הֵמָּה לוֹ כְּמוֹ רֶגֶל, מִכָּל מָקוֹם חַיָּב לְהִתְעַנּוֹת. כֵּיוָן דְּהָרֶגֶל שֶׁלּוֹ הַוֵי רֶגֶל דְּיָחִיד, אָתֵי אֲבֵלוּת וְתַעֲנִית דְּרַבִּים וְדָחֵי לֵהּ. וְעוֹד הָא כְּתִיב, אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַיִם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי (ריטב"א סוף מס' תענית).

חִלּוּק יֵשׁ בֵּין שָׁלֹשׁ תַּעֲנִיּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת לְתִשְׁעָה בְּאָב. בְּשָׁלֹשׁ תַּעֲנִיּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת אוֹכְלִים בַּלַּיְלָה שֶׁלִּפְנֵיהֶן עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר, וְהוּא שֶׁלֹּא יָשַׁן שְׁנַת קֶבַע. אֲבָל אִם יָשַׁן שְׁנַת קֶבַע, אָסוּר אַחַר כָּךְ לֶאֱכֹל אוֹ לִשְׁתּוֹת, אֶלָּא אִם כֵּן הִתְנָה קֹדֶם שֶׁיָּשַׁן. וְאִם הוּא רָגִיל לִשְׁתּוֹת לְאַחַר הַשֵּׁנָה, אֵינוֹ צָרִיךְ לְהַתְנוֹת עַל הַשְּׁתִיָּה. וּבְתִשְׁעָה בְּאָב, צְרִיכִין לְהַפְסִיק מִבְּעוֹד יוֹם שֶׁלְּפָנָיו. שָׁלֹשׁ תַּעֲנִיּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, מֻתָּרוֹת בִּרְחִיצָה וְסִיכָה וּנְעִילַת הַסַּנְדָּל וְתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה. וּבְתִשְׁעָה בְּאָב, אֲסוּרִים בְּכֻלָּן. וּמִי שֶׁהוּא בַּעַל נֶפֶשׁ וְאָדָם בָּרִיא, יַחְמִיר בְּכֻלָּן כְּמוֹ בְּתִשְׁעָה בְּאָב, וְרַק בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל לֹא יַחְמִיר, מִשּׁוּם חוֹלֶה וּטְלוּלָא. וּבְתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה אִם הוּא לֵיל טְבִילָה, יְקַיֵּם עוֹנָתוֹ בְּג' תַּעֲנִיּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת.

עוֹד יֵשׁ קָלָא בְּג' הַתַּעֲנִיּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, דְּעָבְרוֹת וּמֵנִיקוֹת הַמִּצְטַעֲרוֹת, פְּטוּרוֹת מִלְּהִתְעַנּוֹת. וְכֵן חוֹלֶה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בּוֹ סַכָּנָה, לֹא יִתְעַנֶּה. וּמִכָּל מָקוֹם אַף מִי שֶׁמֻּתָּר לוֹ לֶאֱכֹל, לֹא יִתְעַנֵּג אֶת עַצְמוֹ, אֶלָּא יֹאכַל מַה שֶּׁהוּא צָרִיךְ לִבְרִיאוּת גּוּפוֹ (תק"נ תקנ"ד). וְכֵן הַקְּטַנִּים, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם חַיָּבִים לְהִתְעַנּוֹת, מִכָּל מָקוֹם אִם יֵשׁ בָּהֶם דַּעַת לְהִתְאַבֵּל, רָאוּי לְחַנְּכָם, שֶׁלֹּא לְהַאֲכִילָם רַק לֶחֶם וּמַיִם, לְהִתְאַבֵּל עִם הַצִּבּוּר.

לִרְחוֹץ פִּיו בְּמַיִם בְּשַׁחֲרִית, אָסוּר בְּכָל תַּעֲנִית צִבּוּר. וְהָרֹק, אִם אֶפְשָׁר לִפְלֹט, יִפְלֹט. וְאִם אִי אֶפְשָׁר, בּוֹלְעוֹ אַפִּלּוּ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, כֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ מְכַוֵּן לַהֲנָאָתוֹ. לִטְעֹם הַמַּאֲכָל, אַפִּלּוּ אִם יִפְלֹט, אָסוּר בְּתַעֲנִית צִבּוּר. אֲבָל בַּתַּעֲנִית שֶׁהוּא מְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ, מֻתָּר לִטְעֹם וּלְפַלּוֹט. וְכֵן רְחִיצַת הַפֶּה, מֻתֶּרֶת בְּתַעֲנִית יָחִיד תקס"ז.

מִצְוָה עַל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל, שֶׁעַל כָּל צָרָה שֶׁלֹּא תָבוֹא, יִתְעַנּוּ וְיִתְפַּלְּלוּ עַל צָרָתָם לִפְנֵי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְאִם אֵין הָעֵת מָכְשֶׁרֶת לְהִתְעַנּוֹת, כְּגוֹן הַנִּרְדָּפִים שֶׁאֵינָם רַשָּׁאִים לְהִתְעַנּוֹת, שֶׁלֹּא לִשַּׁבֵּר כֹּחָם, יְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם לְהִתְעַנּוֹת כָּךְ וְכָךְ תַּעֲנִיּוֹת לִכְשֶׁינָּצְלוּ, וְנֶחְשָׁב לָהֶם כְּאִלּוּ הִתְעַנּוּ עַתָּה, כִּדְמָצִינוּ בְּדָנִיֵּאל דִּכְתִיב, וַיֹּאמֶר אֵלַי אַל תִּירָא דָּנִיֵּאל כִּי מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַתָּ אֶת לִבְּךָ לְהָבִין וּלְהִתְעַנּוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ נִשְׁמְעוּ דְּבָרֶיךָ (תקע"א תקע"ו).